

जोसेफ मॅडिनी

आत्मचरित्र नि राजकारण

लेखक

हिंदुहृदयसम्राट स्वातंत्र्यवीर

विनायक दामोदर सावरकर

रिया पब्लिकेशनस्, कोल्हापूर

प्रमुख वितरक

अजब डिस्ट्रीब्युटर्स

६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,

शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.

जोसेफ मॅझिनी : विनायक दामोदर सावरकर

© हिमानी सावरकर

जनआवृत्ती संकल्पना : श्री. नानासाहेब गोडसे

प्रकाशक

रिया पब्लिकेशन्स

२५०, ब-३०, शीतल बंगला,
नागाळा पार्क, कोल्हापूर.

प्रमुख वितरक

अजब डिस्ट्रिब्युटर्स

६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,
शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.
मोबा. : ९४२२४२१५०२

अक्षरजुळणी

रावजी देसाई

मुखपृष्ठ

चित्रमित्र पब्लिसिटी, कोल्हापूर.

मुद्रक

श्री ज्योतिर्लिंग ऑफसेट, कोल्हापूर.

दुसरी आवृत्ती

मे, २०१२ - २००० प्रती

किंमत

जनआवृत्ती रुपये १००/-

जोसेफ मॅझिनी
आत्मचरित्र नि राजकारण

भाषांतरकार श्री. वि.दा. सावरकर यांची प्रस्तावना

– सन १९०६

शास्त्राची प्रमेये ही कालदेशानी मर्यादित नसतात. भूमितीचे सिद्धांत हे ग्रीसमध्ये जितके सत्य आहेत तितकेच ते हिंदुस्थानातही आहेत व ते युक्लिडच्या काळी जितके यथार्थ होते तितकेच आजही आहेत. मानवी जातीचे विस्तृत क्षेत्र व कालाची अनंतता ध्यानात घेऊन त्यांच्या अनुरोधाने बसविलेले जे सिद्धांत असतात जे सिद्धांत असतात ते सर्व काली व सर्व मनुष्यांना सारखेच लागू आहेत. असले सर्वसाधारण सिद्धांत पठण करणे व त्यांचा आपल्या स्वतःच्या उन्नतीसाठी उपयोग करणे हे अत्यंत आवश्यक आहे. प्रत्येक मनुष्य मागच्या इतिहासाचा अनुभवाचा फायदा न घेता मनुष्यजातीने आरंभी केलेल्या चुका पुन्हा करू लागल्यास मानवी उत्क्रांती खुंटली असे म्हणावे लागेल. मनुष्यजातीने जे प्रश्न सोडवून ठेवले आहेत ते पुन्हा सोडविण्यात काल व्यर्थ घालविण्यापेक्षा त्या प्रश्नांची कालदेशाने अमर्यादित अशी उत्तरे जी अनेक तत्त्ववेत्त्यांनी सिद्धांतरूपाने ग्रथित केलेली आहेत, ती समजावून घेऊन, ज्या प्रश्नांची उत्तरे मनुष्यजातीला अजून मिळाली नाहीत ते प्रश्न सोडविण्यात तो काल घालविणे हेच श्रेयस्कर आहे. मानवी उत्क्रांती सुलभ करण्यासाठी तत्त्ववेत्त्यांनी जगाचा आजपर्यंतचा अनुभव व्यर्थ न जाऊ देता त्यांचे सूक्ष्म परीक्षण करून सर्वव्यापी तत्त्वे सिद्ध केलेली आहेत. ज्योतिषशास्त्र, भूमितीशास्त्र, रसायनशास्त्र वगैरे शास्त्रांची आज जी रूपे दिसत आहेत ती मनुष्याच्या निरनिराळ्या अनुभवावरून सर्वमान्य ठरलेली तत्त्वे संग्रहित केल्यानेच शक्य झालेली आहेत. त्या शास्त्रांतील ती सर्वव्यापी तत्त्वे सर्व देशांना व सर्व काली लागू होणार असल्याने त्यांचा फायदा मुद्दाम करून न घेता पुन्हा ‘पहिले पाढे पढ पंचावन्न’ करीत बसणे हा मूर्खपणाचा कळस आहे, ही

गोष्ट जशी ज्योतिषशास्त्र, भूमितीशास्त्र व रसायनशास्त्र वगैरेंना लागू आहे तशीच ती राजकारणशास्त्रालाही लागू आहे. राजकारणशास्त्राची उत्क्रांती मनुष्याच्या प्रगमनाबरोबरच होत आलेली आहे. राजकारणशास्त्रातही इतर शास्त्रसत्यांप्रमाणेच काही तत्त्वे कालदेशाने अमर्यादित अशा महत् सत्याच्या योग्यतेला पावलेली आहेत. त्या सत्याचे ज्ञान असणे, मनुष्यजातीच्या आजपर्यंतच्या अनुभवाचा फायदा घेणे, भूतकालाच्या यष्टीचा भविष्यन्मार्गगमनास आधार घेणे व ‘इतिहासप्रदीपेन मोहावरणघातिना लोकगर्भगृहं कृत्स्नं यथावत्’ संप्रकाशित करण्यास तत्पर होणे हे अत्यंत श्रेयस्कर आहे. इतर राष्ट्रांनी अनेक शतके त्रास सोसून, अनेक देहांचे बळी देऊन जी महत् तत्त्वे शोधून काढली आहेत त्यांचा उपयोग करून न घेता जर एखादा देश अज्ञानांत जाणूनबुजून चाचपडत राहत असेल तर ह्या राष्ट्रीय आंधळेपणाबद्दल त्यास परिणामी भयंकर पश्चात्ताप झाल्याशिवाय राहणार नाही. आग लागली असता त्यावर पाणी ओतावे हे सर्वमान्य तत्त्व मुद्दाम फेटाळून त्या आगीवर घृताचा वर्षाव करून ती विझते की नाही म्हणून धीमेपणाने प्रयत्न करणाऱ्या पढतमूर्खाला त्या आगीच्या डोंबात दग्ध होण्याशिवाय दुसरे काय बक्षीस मिळणार आहे? अशी स्थिती माझ्या प्रिय आर्यभूमीची होऊ नये म्हणून माझ्या तरुण देशबंधूंनी राजकारणातील अंतिम सत्ये व महत् सिद्धांत शिकावे अशी माझी उत्कट इच्छा आहे. ही सत्ये शिकण्यास राजकारणशास्त्रात ज्यांनी अग्रेसरत्व मिळविले आहे त्यांच्या उपदेशामृताच्या प्राशनाशिवाय दुसरा उत्तम मार्ग नाही, व राजकारणशास्त्रात ज्यांनी अग्रेसरत्व मिळविले आहे, अशा तत्त्ववेत्त्यांमध्ये महाभाग मॅझिनीशिवाय तरुण राष्ट्रभक्तांना उत्साहक, दिव्य, प्रेमळ व उदात्त अशा राष्ट्रमंत्रांची दिक्षा देण्यास कोणता गुरू सापडणार आहे?

‘नाही, नाही, राष्ट्रे कधीही मरत नाहीत. परमेश्वर गांजलेल्यांचा कैवारी आहे. त्याने मनुष्याला स्वातंत्र्यात राहण्यासाठी उत्पन्न केले आहे. तुम्ही मनात आणि की तुमचा देश स्वतंत्र झालाच!’ याहून अधिक उत्साहक असा दुसरा कोणाचा राष्ट्रमंत्र आहे?’ एकदा मनुष्याने असा निश्चय केला की मी स्वातंत्र्य, स्वदेश व मानव्य यावर भक्ती करतो, की मग त्याने स्वातंत्र्यासाठी, स्वदेशासाठी व मानव्यासाठी लढलेच पाहिजे, अखंड लढले पाहिजे, सर्व आयुष्यभर लढले पाहिजे, शक्य त्या त्या शस्त्राने लढले पाहिजे, तिरस्कारापासून तो मरणापर्यंत सर्व संकटे तुच्छ मानली पाहिजेत,

द्वेषाला व निंदेला तोंड दिले पाहिजे, दुसऱ्या कोणत्याही फलाची आकांक्षा न करता फक्त कर्तव्य म्हणून तत्पर झाले पाहिजे!’ याहून अधिक दिव्य असा दुसरा कोणता राष्ट्रमंत्र आहे?’ ‘प्रीती करा, तरुणहो, प्रीती करा. मनुष्याला परमेश्वराकडे नेणारी प्रीती ही सोपानपरंपरा आहे. कुटुंबावर प्रीती करा. स्वदेशावर प्रीती करा. तरुणहो. मनुष्यजातीवर प्रीती करा!’ याहून अधिक प्रेमळ असा दुसरा कोणता राष्ट्रमंत्र आहे? व “नुसती इटली स्वतंत्र होऊन काय उपयोग? आपण स्वतंत्र होताच दुसऱ्यांना स्वतंत्र केले पाहिजे” याहून अधिक उदात्त असा दुसरा कोणता राष्ट्रमंत्र आहे? अशा या राष्ट्रीय मंत्राचा मंत्रद्रष्टा जो इटलीचा स्वातंत्र्यदाता देशभक्त मॅझिनी त्याचे आत्मचरित्र व काही राजकीय लेख याचे भाषांतर या ठिकाणी केले जात आहे. या लेखांनी दोन कोटी लोकांना चैतन्य आले. या लोकांचे पाणी ग्यारिबाल्डीच्या तरवारीवर झळकत होते. या लेखांनी युरोपची सिंहांसने उलथीच्या पालथी केलेली आहेत. या लेखांनी इटली देश स्वतंत्र झाला आहे. व सर्व परतंत्र देशांना स्वातंत्र्य देण्याचे सामर्थ्य या लेखांमध्ये भरलेले आहे! मॅझिनीने ही तत्त्वे केवळ इटलीकरिताच सांगितलेली नाहीत. इटली निमित्तमात्र असून ही राजकारणशास्त्रातील महत्सत्ये त्या महात्म्याने सर्व मनुष्यजातीसाठी प्रकट केलेली आहेत. हा स्वातंत्र्यसुधेचा मेवा सर्व संतप्त भूमिकांकडे वळला आहे. चातकांनो, ही संधी साधून आपापल्या तृषा भागवून घेणे हे आता तुमच्या हाती आहे!

यापेक्षा मॅझिनीच्या लेखांची प्रस्तावना मी पामर जास्त ती काय लिहिणार? तथापि या पुस्तकांत त्याचे निवडक लेख तुटक रीतीने भाषांतर केलेले असल्याने मॅझिनीच्या सर्व मतांची बरोबर साखळी जुळविणे हे जरा अवघड जाणार आहे. एतदर्थ या महात्म्याच्या राजकीय मतांची दिग्दर्शना होईल तितकी त्याच्याच वाक्यात गुंफून संक्षिप्त व साररूपाने तयार केली असता ती समजण्यास सुलभ पडेल, अशा आशेने मी तसे करण्याचा प्रयत्न करित आहे.

जगामध्ये आजपर्यंत जेवढ्या राज्यक्रांत्या झाल्या त्या सर्वांहून इटलीच्या राज्यक्रांतीत उदात्त वृत्तीचा कळस झालेला आहे. स्वदेशाभिमानाची ज्योत इतकी प्रज्वलित झालेली होती, प्रत्येक देशभक्त व्यक्तिविषयक सुखाबद्दल इतका उदासीन होता, स्वदेशासाठी सर्वस्व वाहण्याची इतकी चढाओढ सुरू होई. परक्या सत्तेकडून हे चैतन्य दाबून टाकण्यासाठी इतके भयंकर जुलूम करण्यात येत होते, त्या जुलमात

देशभक्तांचे तांडे चिरडले जात असताही प्रत्येक वर्षी लोकक्षोभाची उसळी इतकी विलक्षण व निधड्या छातीची होत होती व अखेर साठ वर्षांवर लढून लढून देशवीरांनी इतक्या चिकाटीने यश मिळविले की, या सर्व महत्कृत्यांनी व महनीय नरमण्यांनी अलंकृत अशी दुसरी राज्यक्रांती आजपर्यंत झालेली नाही, असे इतिहासास कबूल करावे लागते. या इटलीच्या राज्यक्रांतीत सदगुणांचा जो इतका उत्कर्ष झाला याचे मुख्य कारण हे आहे की, ती राज्यक्रांती ही व्यक्तीसाठी, लोभासाठी किंवा त्वेषासाठी झालेली नसून तिचा पाया अत्यंत उन्नत अशा महत्त्वांवर रचलेला होता. “मोठाल्या क्रांत्या ह्या तलवारीपेक्षा तत्त्वांनीच घडवून आणलेल्या असतात.” तलवारीशिवाय तत्त्वांचा जय होत नाही ही दुःखाची गोष्ट आहे व म्हणून इटलीने तलवार उपसली. परंतु “त्या तलवारीच्या अग्रभागी जर सत्याचे अधिष्ठान नसते तर त्या तलवारीला तिने स्पर्शही केला नसता.” ज्या तत्त्वांवर या पवित्र स्वातंत्र्ययुद्धाचा पाया रचला होता ती तत्त्वे प्रथमतः मॅझिनीने इटलीत शिकविली. इटलीसाठी लढलेल्या देशभक्तांमध्ये मॅझिनीच्या “तरुण इटलीत” ज्यांनी शिक्षण घेतले नव्हते असे लोक फारच थोडे होते. ह्या तत्त्वविचारातत्त्व इतर राजकारणपटु कारस्थान्यांच्या उपदेशात एक महत्त्वाचा भेद आहे. मॅझिनीचे राजकारण हे केवळ ऐहिक व स्वार्थप्रवृत्तीचे नव्हते. तसे असते तर त्या राजकारणाने प्रवृत्त झालेल्या देशवीरांच्या अंतःकरणात इतक्या उदात्त वृत्तीचा उदय झाला नसता. मॅझिनीचे राजकारण ही प्रवृत्ती व निवृत्ती ह्यांचे एकीकरण होते. त्याच्या राजकारणाची इमारत ही नीतीच्या पायावर उभारलेली होती. हे सिद्ध केल्याने त्या वेळेपर्यंत राजकारणाची थोर थोर पुरुषांकडून जी अवहेलना होत असे ती नष्ट झाली. राजकारण हे स्वार्थाचे व अप्पलपोटेपणाचे शास्त्र आहे व यात जो बळी तो कानपिळी या पशुवृत्तीचाच अंमल आहे, अशी सर्वत्र समजूत असल्याने या राजकारणाचा साधुपुरुषांना तिटकारा येणे साहजिक होते. दुसऱ्याच्या देशावर घाला घालणे, त्याचे स्वातंत्र्य लुबाडून घेणे, हे जर राजकारण असेल- तोपर्यंत व अजूनही ते बहुतेक राष्ट्रांकडून तसेच आहे असे मानण्यात येते-तर मग त्या राजकारणात व नरकात भेद कोठे राहिला? मॅझिनीने राजकारणास या नरकगामी कल्पनेपासून मुक्त केले. राजकारण हे परमेश्वरी कर्तव्य आहे असे त्याने स्पष्ट रीतीने सिद्ध केले. प्रवृत्ती व निवृत्ती ही दोन परस्परविरोधी तत्त्वे नसून ती एकाच मार्गाच्या दोन भिन्न भागांची नावे आहेत, असे त्याने प्रतिपादन केले. “नरक, स्वर्ग व पृथ्वी

यांच्यामध्ये विरोध आहे किंवा ती भिन्न आहेत हे सत्य नाही. नाही, स्वर्गात सत्य व न्यायाचे ईश्वरी राज्य चालावे व पृथ्वीवर असत्य व अन्याय यांचा अंमल चालावा हे खरे नाही. पृथ्वी ही स्वर्गाची शिडी आहे.” राजकारणाला स्वार्थपरायणतेचे हिडीस स्वरूप देणाऱ्या लोकांची चुकी अशा रीतीने उघडकीस आणून मग मॅझिनीने फाजील धर्माभिमान्यांचा समाचार घेतला आहे. धर्माने राजकारणात लक्ष घालणे अवश्य आहे. इतकेच नव्हे, तर ते त्यांचे कर्तव्य आहे. राजकारण म्हणजे समाजाची, स्वदेशाची व स्वराष्ट्राची दास्यमोचना व संवर्धना होय. तिकडे दुर्लक्ष करणे म्हणजे मनुष्यजातीवर आलेले भयंकर संकट निमूटपणे पाहण्याचे अक्षम्य पातक करणे होय. धर्माची खरी व्याख्या म्हणजे मनुष्यमात्राचे धारण करणे ही होय. मनुष्यमात्र दास्यपंकात किंवा अनीतीत पिचत असता आपण तेवढे स्वतःस मुक्त करून घेऊ ही समजूत ढोंगीपणाची आहे. भूतदयेशिवाय स्वतःच्या मुक्तीला दुसरा मार्ग नाही.” तुमची जेव्हा चौकशी होईल तेव्हा परमेश्वर तुम्हाला असे विचारणार नाही की, ‘तुम्ही स्वतःच्या कल्याणासाठी काय केलेत?’ तर तो तुम्हाला असेच विचारणार आहे की, ‘तुम्ही भूतमात्रांच्या कल्याणाकरिता काय केले आहे? मी जे स्वदेशबंधू तुम्हाला दिले त्यांच्या कल्याणाकरिता काय केले आहे? हे भूतमात्रांचे अंतिम कल्याण करण्यासाठी, त्यांची ज्ञानाने व पावित्र्याने आत्मोन्नती होण्यासाठी त्यांना सत्कृत्ये करण्यास सामर्थ्य येण्यासाठी पहिली अत्यंत आवश्यक गोष्ट म्हटली म्हणजे त्यांचे दास्यविमोचन करणे- त्यांस स्वातंत्र्य मिळवून देणे- ही होय. जोपर्यंत एखाद्या व्यक्तीला तुरुंगात बांधून टाकले आहे तोपर्यंत, तिच्या हातून सत्कृत्ये घडणे व प्रगमन होणे हे जितके अशक्य आहे तितकेच जोपर्यंत एखादा देश राजकीय पारतंत्र्यात खिळून टाकलेला आहे तोपर्यंत त्याच्या हातून मानवी प्रगमनाला मदत होणे हे अशक्य आहे. अशा स्थितीत, “आपण सर्वजण एकमेकांच्या मुक्ततेबद्दल जबाबदार आहोत. जर आपण आपल्या इतर बंधूस परवशतेत व ज्ञानांत तसेच पडू देऊ, तर परमेश्वर द्रोह केल्याचे महात्पाप आपल्या माथी बसेल. स्वतःही उन्नती व मुक्तता करण्याचा एकच मार्ग आहे व तो, सर्वांना मुक्ती मिळेल असा प्रयत्न करणे, हा होय.” आपण ज्या देशात जन्मलो व ज्या देशाचे अन्न खाल्ले त्याचे कर्ज फेडल्याशिवाय आपणास स्वर्गाची दारे खुली होणार नाहीत, हे व्यक्तिविषयक मोक्षासाठी धडपडणाऱ्या ढोंगी साधूस किंवा भ्रमिष्ठ धर्माभिमान्यांस कळले पाहिजे.

“भूतांची दया हे भांडवल संता । आपुल्या ममता नाही देही ।।

तुका म्हणे सुख पराचिया सुखे । अमृत हे मुखे स्रवतसे ।।”

हे खरे धर्मरहस्य होय. व म्हणून धर्माभिमान्यांस व धर्मोपदेशकांस मॅझिनी विचारतो, “अहो धर्माधिकारी हो, तुमचाही जन्म या भूमीतच झाला नाही काय? तुम्हालाही या भूमीनेच पोसले नाही काय? हिच्याच दुधावर तुम्ही वाढला नाही काय? मग ती जुलमाखाली चिरडत असता तुम्ही स्वस्थ बसून स्वर्गात कसे चढाल? तुम्हाला देश नाही काय? तुम्हाला भूतदया नाही काय? तुमच्या या कृतघ्नतेने तुम्ही पापी ठरत आहा. धर्म हा आता तुमच्या छावणीत नसून तो आमच्या छावणीत आलेला आहे. बायबलमध्ये स्वातंत्र्य पवित्र मानले नाही काय? व तुमचा देश पारतंत्र्याने अपवित्र झालेला नाही काय? मग सर्वत्र स्वातंत्र्य नांदावे, मनुष्यांतील द्वेषभाव नष्ट व्हावा, धर्माचा खरा जयजयकार व्हावा, अशी जर तुमची खरी इच्छा असेल तर तुम्ही आम्हास मिळा,” अशा रीतीने धर्म हा राजकारणाचा विरोधी नाही हे मॅझिनीने आपल्या अधिकारयुक्त वाणीने प्रतिपादन केले. तो स्वतःच एका ठिकाणी म्हणतो की, “राजकारणाला आम्ही धर्माच्या उच्चतेप्रत नेले.” जे कारस्थानपटु धर्माचा व नीतीचा धिक्कार करून राजकारणाला धर्म नाही म्हणून म्हणत होते व जे धर्मपटु राजकीय स्थितीकडे दुर्लक्ष करून धर्माला राजकारण नाही म्हणून म्हणत होते त्या दोन्ही पक्षांचे अपराध व दोष उघडकीस आणून, “आयुष्यांत भिन्नता नाही, आयुष्य एकरूप आहे. परमेश्वराच्या आज्ञा परस्परविरोधी नाहीत. परमेश्वरी आज्ञा एकच आहे व ती सर्वांना सारखी लागू आहे.” अशा पवित्र व उदात्त तत्त्वांचा मॅझिनीने उच्चार केला. राज्यक्रांतिकारक पुढाऱ्यांत नीती व धर्म यांच्या पावित्र्यांतून ज्याला राज्यक्रांतीची स्फूर्ती मिळाली आहे असा महात्मा मॅझिनीशिवाय अन्यत्र सापडणे हे युरोपच्या इतिहासात दुर्लभ आहे. हे मॅझिनीचे विशिष्ट कर्तृत्व आहे. त्याच्या व त्याच्या उपदेशाने प्रवृत्त झालेल्या तत्कालीन इटालियन देशवीरांच्या आयुष्यांत जो उदात्तपणा व जे पावनत्व दिसून येते ते सर्व वरील नीतितत्त्वांचे फल आहे. स्वार्थासाठी नव्हे, तर परमेश्वरी कर्तव्य म्हणून स्वदेश स्वतंत्र करण्यास जे देशवीर तयार होतात त्यांच्या तलवारीपुढे ऑस्ट्रियाच काय, पण गर्वाने मदांध झालेला वाटेल तो देश चळवळ कापू लागेल. जर सर्व लोकांची मने राजकारण व धर्म हे एकरूपच आहेत अशा पूत निष्ठेने उद्युक्त होतील तर या जगात पारतंत्र्याचे नाव

देखील उरणार नाही. राजकारणाला धर्म आहे व धर्माला राजकारण आहे, हे महत् सत्य हे कालदेशाबाधित सत्य, हे परमेश्वरी सत्य ओळखून “जर माझ्या प्रिय देशभूमीचे दोन कोटी लोक आता स्वातंत्र्य मिळवावयाचेच” असे म्हणून उठले तर त्यांना एक ऑस्ट्रिया तर काय, पण असे तीन ऑस्ट्रिया एकत्र झाले तरी त्यांचा उच्छेद करून आपले स्वातंत्र्य परत मिळविता येईल. दोन कोटी देशबंधूंवरच त्या महात्म्याची ही केवढी उडी!’ मग जर त्याच्या देशाची लोकसंख्या याहून दहापाच पट असती व त्याचा शत्रू जर ऑस्ट्रिया एवढाच असता तर त्याने स्वदेशस्वातंत्र्य मिळवावयास एक क्षणही लागू दिला नसता! मर्दाची गोष्ट अशीच आहे. धर्म व स्वराज्य या तत्त्वद्वयाची एकरूपता मॅझिनीचे शब्दात ऐकल्यावर कोणाही महाराष्ट्रीयाला महाराष्ट्राच्या मॅझिनीची आठवण झाल्यावाचून राहणार नाही. सत्पुरुष हे परमेश्वराच्या अंशाने संभूत झालेले असल्याने त्यांचे आत्मे हे भिन्न नसतात व म्हणूनच त्यांचे विचारही परस्परानंशी विसंगत होत नाहीत. निरनिराळ्या देशांतील त्यांची नावे तेवढी वेगळी, बाकी तत्त्व एकच. इटलीमध्ये जन्मलेल्या रामदासांना मॅझिनी म्हणतात व हिंदुस्थानात जन्मलेल्या मॅझिनीला रामदास म्हणतात. बाकी दोघेही एकच तत्त्व सांगतात की, राजकारण धार्मिक असेल तरच ते पवित्र आहे व धर्म राजकीय असेल तरच तो पवित्र आहे” अमका मनुष्य धार्मिक आहे असे मला कळताच मी पहिला प्रश्न हा विचारीन की, त्याने लोकांच्या मुक्ततेसाठी काय केले आहे व काय सोसले आहे? अमका ‘मनुष्य’ आहे असे कळताच मी पहिला प्रश्न हा विचारीन की, तो गुलाम आहे काय? कारण जो गुलामगिरीत स्वस्थ राहतो तो मनुष्य नसून ती नुसती जड माती आहे!”

राजकारणाला स्वार्थलंपटतेच्या तावडीतून सोडवून त्याला ईश्वरी कर्तव्याचे उच्च स्वरूप दिल्यानंतर मग अर्थातच त्या कर्तव्यासाठी प्रत्येक मनुष्याने कशा रीतीने उद्योग करावा हे सांगणे प्राप्त होते. मॅझिनीची कर्तव्यमीमांसा फारच उदात्त तत्त्वावर रचलेली आहे, परंतु येथे मी त्या महात्म्याच्या राजकीय मतांचीच साखळी देण्याचा प्रयत्न करित असल्याने त्या मीमांसेचे यथास्थित विवेचन करणे शक्य नाही. मॅझिनीच्या ‘मानवी कर्तव्ये’ या नावाच्या अत्यंत चटकदार निबंधाचे भाषांतर करण्याचा हेतू आहे. जो जर सफल झाला तर ही कर्तव्यमीमांसा केवळ मराठी वाचकांना मॅझिनी शब्दातूनच वाचावयास मिळेल. येथे इतके सांगितले म्हणजे पुरे आहे की, जे कर्तव्य म्हणून ठरत असेल ते मनुष्याने वाटेल ते संकट आले तरी पार पाडलेच पाहिजे, असे